

néjével hangzott el: *Zsidó, A rab és Egy szekrény rejtelméi*.⁸ 1846-ban részleteket adtak elő Erkel *Bátori Mária* és *Hunyadi László* című operájából. A teljes *Hunyadi László* bemutatója 1853. február 26-án volt. 1855-ben játszották először a Huber Károllyal közösen megzenésített *Székely leány Pesten* című népszínművet (szövegét Pajor Nina írta). 1861. március 24-én „halhatatlan népköltőnk, Petőfi Sándor emlékének Buda-Pesten felállítandó országos szoborra” felajánlott „Nagy szavallati, ének és zenészeti Academia” műsorán szerepelt a *Hunyadi László* nyitánya, a *Himmusz* és egy nagy ária az *Erzsébet* című operából. A *Bánk bán* első kolozsvári előadásának időpontja: 1866. február 27. Tíz év múltán Lukácsy Sándor *Csirkefogó* című életképhez összeállított kísérőzenéje, majd 1891 tavaszán a *Névtelen hősök* című, Tóth Ede szövegére komponált opera következett.

Mintegy hatvan éve került napfényre Erkel Ferenc *Magyar Cantatéjának* kéziratossá vált partitúrája. 1953. május 10-én a kolozsvári Gherghe Dima Zeneművészeti Főiskola énekkara és szimfonikus zenekara, valamint a kolozsvári Állami Magyar Opera szólistái Nagy István vezényletével az Egyetemiek Házában az *Erdély zenei múltja* című hangverseny keretében mutatták be ezt a kantátát.

Erkel fiai által komponált kísérőzenék is elhangzottak Kolozsváron. Erkel Gyula szerzeményei közül az alábbiakat adták elő: *A falu rossza* (szövegét Tóth Ede írta), *Ágnes asszony* (Lukácsy Sándor), *A hős magyar huszárok vagy A győri csata* (Balázs Sándor), *A kintornás család* (Tóth Ede), *Álmos és a honfoglaló magyarok* (Szigligeti Ede), *Az ember tragédiája* (Madách Imre),⁹ *Büszke Bertók* (Szigligeti Ede) és *Tolonc* (Tóth Ede). 1881-ben Allaga Gézával együtt írt kísérőzenét Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjéhez*.¹⁰

Erkel Elek neve a következő címek alatt szerepelt szerzőként a műsorlapokon: *A piros bugyellárás* (Csepreghy Ferenc), *A sárga csikó* (Csepreghy Ferenc),¹¹ *Asszonyok búné* (Rónaszéki Gusztáv), *Az igmándi kispap* (Berezik Árpád), *Náni* (Follinus Aurél), *Próbaházasság* (Gerő Károly) és *Szélháziak* (Rákosi Jenő).

Erkel Sándornak egyetlen műve került színre: Benkő Kálmán *Vén székely vagy Az utolsó tatárfutás* című drámájához szerzett kísérőzenéje.

Kolozsváron három Erkel Ferenc-mű volt szinte állandóan műsoron, illetve a közönség ajkán: a *Bánk bán*, a *Hunyadi László* és a *Himmusz*. Az 1989-es politikai fordulatot követő időszakban lehetővé vált, hogy a kolozsvári Állami Magyar Opera bemutassa Erkel összes operáját (némelyiket Budapesten, Gyulán, illetve Miskolcon is): 1993-ban a *Brankovics Györgyöt* (felújítva 2010-ben), 1996-ban az *István királyt*, 1998-ban a *Névtelen hősöket*, 2000-ben a *Bátori Máriát*, 2002-ben a *Saroltát* (felújítva 2010-ben) és 2004-ben a *Dózsa Györgyöt*. A legutóbbi időben pedig szokássá vált, hogy a társulat minden évadot egy Erkel-opera előadásával nyit meg, így őrizve a zeneszerző kolozsvári éveinek emlékét. Erkel Ferenc születésének 200. évfordulóját a kolozsvári Állami Magyar Opera 2010. október 7-én *Maestro Erkel* című gálaesttel ünnepelte meg.

Almás István

Erkel Ferenc és a Magyar Nemzeti Múzeum

Erkel Ferencnek a Nemzeti Színházhoz fűződő kapcsolata közismert és magától értetődő, de hogy nagy zeneszerzőknékné, a nemzeti opera megteremtőjének milyen kapcsolata volt a Nemzeti Múzeummal, az már korántsem olyan ismert történet. Az első gondolat lehetne ezzel kapcsolatban, hogy Erkel bizonyára többször járt a múzeumban mint látogató, és talán valamilyen adománnyal is gyarapíthatta a múzeum gyűjteményeit. Nem erről szólnánk elsősorban az alábbiakban, bár ezek is igazak lehetnek, hanem inkább arról, hogy Erkel természetesen a nemzet múzeumában sem jelenhetett meg másként, mint zenészként.

⁸ *A rab* nyitányát Doppler Ferenc szerezte. Ugyanezt a darabot, valamint a *Zsidó* című színművet 1859-ben már Szerdahelyi József zenéjével játszották.

⁹ 1942-ben Farkas Ferenc, 1965-ben pedig Oláh Tibor kísérőzenéjével adták elő.

¹⁰ 1947-ben Farkas Ferenc kísérőzenéjével tűzték műsorra.

¹¹ 1905-ben Erkel Gyula neve tűnt föl a kísérőzene szerzőjeként.

Erkel Nemzeti Múzeumhoz való kötődésének két fontos eleme volt, pontosabban szólva két cél találkozott ebben a kapcsolatban: a múzeum körüli terület parkosítása és a filharmonikusok zenekarának létrehozása.

A Múzeumot övező terület rendezésére az épület 1847-es elkészülte után került volna sor, Pollack Mihálynak meg is volt az elképzelése a múzeum „küludvarának” parkosítására,¹ de a történelem közbeszólt. 1848–49-ben a múzeumpalota körül ugyanis nemzetőrök gyakorlatoztak, katonák táboroztak, és a híres-nevezetes március 15-i népgyűlésen kívül számos politikai gyűlést is tartottak, melyek közepette gondolni sem lehetett kertészeti munkálatokra. A múzeum igazgatója, Kubinyi Ágoston azonban így is mindent megpróbált elérni intézménye számára pl. azzal, hogy 1848-ban egy rövid füzetet nyomtatott ki a múzeum helyzetéről és szükségleteiről, melyet aztán minden országgyűlési képviselőnek eljuttatott. A folyamatban lévő munkálatok között szerepelt a múzeum körüli udvar rendezése is.² A szabadságharc időszakában a kérdés végül nem kerülhetett napirendre, és 1849-et követően is csak Kubinyi Ágoston kitartó próbálkozásain múlott, hogy a Múzeumkert ügye nem vált reménytelenné.

A Magyar Nemzeti Múzeum e kérdésben az állam anyagi támogatására nem számíthatott, úgyhogy a szükséges összeget adományokból, társadalmi összefogással kellett előteremteni. Az adományok viszont elég lassan gyűltek, ezért Kubinyi igazgató 1851. december 23-án kérvényt nyújtott be a teljhatalmú császári biztoshoz, hogy a parkosítás javára a múzeumban „a zenede segédműködése mellett” hangversenyeket rendezhessen.³ Az első „kerti” hangversenyt 1852-ben tartották. Ezt követően majd másfél évtizeden át a Nemzeti Múzeum díszterme számított a legrangosabb koncerthelyszínnek Pesten.

Pest közönségét a színház felvonásközi zenéje ismertette meg elsőként a szimfonikus zenével. Az 1830-es évek derekától a Pestbudai Hangászegyesület tartott koncerteket, mely a karművek mellett zenekariakat is előadott. Ezek a koncertek azonban nem váltak rendszeressé és professzionálisnak sem voltak mondhatóak. A rendszeres zenekari hangversenyek rendezésének gondolata végül is az 1850-es évek elején fogant meg a Nemzeti Színház zenekarának tagjaiban. Az ügy legaktívabb mozgatói, a színházi zenekar karmesterei, Doppler Ferenc és Károly voltak, akik tervükhöz Erkel Ferencet is megnyerve 1853. augusztus 30-án egy filharmóniai* koncertsorozat tervével keresték meg a Nemzeti Múzeum igazgatóját. Hozzá intézett levelükben 4-6 nagy hangverseny megtartását vállalták, azzal, hogy az azokból befolyó tiszta jövedelem egy részét „a tervezett múzeumi sétány” javára ajánlják fel.⁴ Kubinyi válaszelevelét nem ismerjük, de biztosan örömmel fogadta az ajánlatot, mert a múzeumi koncerteket addig elég kevesen látogatták,⁵ és Pest legképzettebb zenekarának fellépése mindenképpen nagyobb érdeklődést ígért. Az ügy előkészítése során a következő lépést az jelentette, hogy Erkel Ferenc és a Doppler testvérek szeptember 29-én a Helytartósághoz folyamodványt nyújtottak be, melyben engedélyt kértek filharmóniai hangversenyek tartására, melyek közül négyet a múzeumban, egy-egy hangversenyt pedig a budai Országház termében kívántak megtartani. A folyamodványt a Helytartóság a Nemzeti Múzeum igazgatójának 1853. október 5-én küldte le véleményezésre, melyre Kubinyi október 24-én válaszolt, beadványában pártolva a tervet és kérve a koncertek megrendezésére az engedélyt. Ennek megadása után a koncertezni kívánó zenekar képviselői, úgymint Erkel Ferenc, a Nemzeti Színház első karmestere, Doppler Károly és Ferenc karmesterek, Ridley Kohné és Huber Károly zenekari igazgatók, Eisler Lipót első fagótos, Suck Lipót első gordonkás, valamint Pfeiffer Antal első mélyhegedűs egy kötelezvényt adtak, melyben a következő állt:

¹ *Fejős Imre: Százéves a Múzeumkert.* Bp. 1955. 2. old.

² *Kubinyi Ágoston: A Magyar Nemzeti Múzeum.* Pest 1848. 20. old.

³ *Mátray Gábor: A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai.* Pest 1868. 64-65. old. Zenede; ti. a Pestbudai Hangászegyleti Zenede.

* „filharmónia – görög szó, eredetileg a zene szeretetét jelenti; értelmét átvitték a zenélő társaságra, illetve zenekarra is (filharmóniai v. filharmonikus társaság v. zenekar); néhol a zenélés helyének megjelölésére is használják. – Ma általában zenekari társaságok elnevezése; a nagy európai filharmóniai egyesületek közül a pétérvári (1802, a londoni (Philharmonic Society) 1813, a bécsi (Philh. Konzerte) 1842 (e néven 1860-ban) alakult. – Magyarországon időrendben első volt a budapesti Filharmónia (1853 óta máig fennáll); jóval később keletkeztek a vidékiek (Arad, Temesvár, Pécs, Szeged, Győr stb.).” (*Szabolcsi Bence-Tóth Aladár: Zenei Lexikon.* I. köt. A-F Bp. 1965. 625. old.)

⁴ *d’Isoz Kálmán: A filharmonikusok története 1853-1903.* In: *A Filharmóniai Társaság multja és jelene 1853-1903.* Szerk.: Mészáros Imre D’Isoz Kálmán. Bp. 1903. 51. old.

⁵ Az 1853. április 24-i koncerttel kapcsolatban pl. a következőt olvashatjuk: „A múzeumi hangverseny válogatott, azonban oly kis számú közönség előtt ment véghez, miszerint, ha e részvétlenség tovább is így tartandó, a múzeumi sétányt majd csak unokáink élvezhetendik. (...)” (*Hölgylufutár.* 4. évf. 1853. április 26. 78. sz. 324. old.)

„Nyilatkozat

*Melynek erejénél fogva alulírottak, mint az 1853-54-i hangverseny-évdabban a Magyar Nemzeti Múzeum nagytermében rendezendő filharmoniai hangversenyek vállalkozói, kötelezzük magunkat arra, hogy mi egy múzeumi tisztviselő ellenőrzése mellett ezen hangversenyek bevételeinek egyötöd részét, a fűtés, világítás, a szükséges bútorok megszerzése és a hangszerek szállítása, a szolgálkéményzet, jegyek és műsorok nyomtatási költségei és más kisebb kiadások levonása után, a múzeumi sétány javára átengedjük, a négyötödből pedig az előforduló összes művészi tiszteletdíjakat fedezzük.*⁶

A nyilatkozatban, mint a hangversenyek vállalkozói szerepelnek a Filharmoniai Társaság vezetői, hiszen a zenei egyesület nem kapott még ezidőtájt engedélyt az abszolutista kormányzattól. Így a zenekar ügyeit intéző bizottság volt az, amely 1853. november 20-án megrendezte az első filharmoniai koncertet és az első évadokat a Nemzeti Múzeumban. A Társaság hivatalosan csak a Kiegyezést követően, 1867 augusztusában alakulhatott meg, alapszabályainak belügyminiszteri jóváhagyása 1870 januárjában történt meg. Mindenesetre a Filharmonikusok mindig is 1853-at tekintették alapítási évüknek, melyet először 1903-ban, az 50., legutóbb 2003-ban, a 150. évfordulón deklaráltak.

Az Erkel vezényelte zenekar tehát első fellépését 1853. november 20-án vasárnap tartotta meg. Aznap még egy másik koncert is volt Pesten, a Lloyd palotában. A *Pesti Napló* tudósítója így számolt be róluk olvasóinak: „Vasárnap, f. hó 20-kán két hangverseny tartatott; az egyik a pesti zenedé a Lloydteremben déli 12½ órakor, a másik a nemzeti színház zenekarának igazgatói által a n. múzeum gyönyörű teremében 4½ órakor rendezett első philharmoniai hangverseny. – Mindkettőben nagymesterek műveit hallhatók, mindkettőben énekeltetett Mozart Don Juanjából Donna Anna bravour-dala. Amabban Hasselt Barth assz., a muzeumi teremben Lesniewszka k. a. énekelt. Hasselt B. a., ki versenyre kelt ki, magas hangon, éles hangon, erővel énekelt, de énekéből, természetesen hiányzott minden bravour mellett is a báj, a szépség, mi Lesniewszka k. a. énekében a nagy közönséget zajos tapsra s azon indiscretióra ragadá, minélfogva e nagyon nehéz ária ismételtetését kíváná. De mit nem kíván a műértő közönség! Így ismételtetett a zajos, a nagyon harsogó lakodalmi induló is Mendelssohn-Bartholdytól. Míg a szellemi zenély gyönyörű quartettjei (Mozart A. dūr és Es dūr) az ez alkalommal is gyér közönségnek valódi műélvet nyújtanak, addig a muzeumi terem nagy közönsége elragadtatásának, bámulatának zajos tapsokban adá jeleit s a túlerősödött zenekar praecis művész játéka a legszigorubb zeneismerőt is kielégíté. Erkel ur a közönség méltánylatát vivta ki: Lesniewszka k. a. gyönyörű áriája s a lakodalmi induló mellett Beethoven 7-ik sz. A-dūr simphoniája s Meyerbeer Struenseejének nyitánya adattott. A közönség e magas élv után meglegedetten hagyá el a termet. – Halljuk, hogy a szellemi zenélyek ezuntal vasárnap d. u. 4½ órakor s a philharmoniai hangversenyek csütörtökön szinte ez időben fognak tartatni. Remélnünk lehet tehát, hogy ezuntal a szellemi zenélyekben is fogunk találkozni azokkal, kik a klassicai zenében élvet találnak; miután a quartettekben résztvevők művészi játéka is nagyon vonzó erővel bírhat.”⁷ A nagyszerű koncertről minden újság elismerően írt, a legnagyobb elismeréssel talán a *Déliabáb* c. lap, melyben a következőket olvashatjuk: „Nemzet színházunk zenekara a kis doboson kezdve fel a karnagyig jelenleg olly fényes tökéletességben alakult össze, hogy a világnak bármelly illetén testületével bátran versenyezhet. Illy zenekarhoz örömmel, s olly karnagy mint Erkel Ferencz vezérlete elé, bizodalommal csatlakoztak több Pesten lakozó művészek, és így alakult azon testület, melly e hangverseny előadását olly mesteri tökéletességgel végrehajtá. Mit kellesen inkább méltányolni a karnagnak tiszta felfogását, vagy a zenének ügyességét, azt nehéz volna meghatározni. A karnagyban pontosult össze a remek művek óriási felfogása, innen indul ki a tiszta fogalom és innen fogamzik a zenekar minden egyes tagjába a nagyszerű gondolatnak életbeléptetése. A zenekar elérte a karnagy varázsvesszejének intéseit, szemei pillantásait, testének minden mozdulatait, és kiki hangszerét mesterien kezelve, így vivja ki az egész testület nagyszerű alkotással az óriási műnek dicsőségét és szerzője halhatatlanságát. Ennyit és ezt mondhatjuk az előadásról, ennyit olly testületről, mellynek élén Erkel és Doppler testvérek állanak, és mellynek egyes tagjai, egytől egyik nem csak tökéletes művészek, de kiképzett műértők is. Az előadás dicsőségében mindannyian egyaránt osztoznak; mert valamint a karnagy csak akkor érhet czélt, ha kormányja alatt illy testület működik; ugy illy testület csak akkor állithat elő nagyszerűt, ha illy vezére van!”⁸

⁶ d'Iszo i. m. 52. old.

⁷ Pesti Napló. 4. évf. 1853. november 22. 1111. sz. 4. old.

⁸ Délibáb. 1853. november 27. II. 22. sz. 701. old.

Volt azonban olyan lap is, amely elismerése mellett reményét fejezte ki, hogy az elkövetkezendő koncerteken a zenekar majd magyar zenét is fog játszani,⁹ valamint megjelent egy olyan óhaj is, amely a vonósok számának növelésére vonatkozott. Ez utóbbi azért is érdekes, mert a Nemzeti Színház zenekarának e hiányosságára, mely elsősorban anyagi okokra vezethető vissza, már 1844-ben felhívta a figyelmet a *Honderű*.¹⁰

A Filharmonikusok első évadának további koncertjeire 1853. december 8-án és 1854. március 12-én és április 9-én került sor. Az egyes előadásokra a helyszínen is lehetett jegyet venni, de alkalom nyílt mind a négy koncertre érvényes bérlet váltására is, melyeket Treichlinger, Wagner és Rózsavölgyi urak műkereskedéseiben jegyezhettek elő az érdeklődők. A jegyek nem számítottak drágának: a bérlet esetében a korszékért 6 forintot, a terembei számozott székért 4 forintot, egyszerű terembe szóló belépőért 2 forintot és az I. karzaton található számozott ülőhelyért 2 forint 30 krajcárt kellett fizetni, ugyanez egy-egy koncertre 2, 1.30, 1,1 forint volt, valamint jegyet lehetett váltani ebben az esetben a II. karzatra is, mindössze 20 krajcárért.¹¹ A hangverseny-bérlet terén egyébként Bécsset is megelőztük, hiszen ott csak 1860 januárjában hirdettek először bérletet filharmóniai hangversenysorozatra.¹²

Az ülőhelyek kapcsán felmerül egy érdekes kérdés: honnan volt ennyi szék? A kérdésre kézenfekvő, logikus válasz lenne, hogy a rendező zenekari bizottság szerezte azokat be, mint ahogy azt fent idézett nyilatkozatukban a múzeum felé vállalták. Erre azonban szinte biztosan nem állt rendelkezésükre semmilyen anyagi forrás, úgyhogy más választ kell keresni. De egy másik válasz is kézenfekvőnek tűnik és talán közelebb áll az igazsághoz: a múzeumnak volt megfelelő számú széke, melyek pedig nem sokkal korábban, 1848-ban készültek, mégpedig a múzeum dísztermében üléselő főrendiház tagjai, valamint a karzatokon helyet foglalók számára. A főrendiházi ülésterem a szabadságharc leverése után még egy jó ideig bebútorozva állt, pontosan addig, amíg Portmann rendőrfőnök meg nem tudta és el nem rendelte (1852. április 12-én) a bútorok, köztük az elnöki emelvény és a miniszteri székek eltávolítását.¹³ Ezek kerülhettek aztán vissza a „lomtárból” a múzeum hangversenytermébe. Gál György Sándor „Hazám, hazám, te mindenem” című Erkel Ferencről írt életrajzi regényében mindezt egy kicsit kiszíneztve, dramatizálva meséli el: Kubinyi egy alkalommal egy sötét, ablaktalan szobába vezet a nála járó Erkel, ahol gyertyát gyújtva mutogatja az első felelős minisztérium relikviáit, többek közt bútorait, megemlítve, hogy a hatalom elrendelte az elpusztításukat, eltüzelésüket. Erkel később, amikor Albrecht főhercegnél, Magyarország helytartójánál jár zenekara vezető tagjaival engedélyt kérni a filharmóniai koncertek rendezésére, szóba hozza a bútorok dolgát, mint, amelyen áll vagy bukik a hangversenyek egész tervezete. Végül a főherceg a következő szavakkal fordul Erkeléhez: „Hát nem bánom. Ismerem rendőrhatalóságaink álláspontját, de én amondó vagyok: ócska bútorok ellen nem harcolunk...”¹⁴

A székekre pedig a következő években is szükség volt, mert a múzeum dísztermében számos koncertet tartottak. Ezek közül is minőségileg mindig kiténtek az Erkel vezényletével végbement filharmóniai hangversenyek. Az előre meghirdetett előadások mellett az évek során több jótékonyági koncertre is sor került. Az egyik ilyen maga Erkel szervezte meg 1855 áprilisában, szülővárosának, Gyulának árvízkarosultjai javára.¹⁵

Az 1855–56-i évadra a filharmóniai hangverseny már közzükségletté vált, amit leginkább a látogatók számán lehetett lemérni: az évad öt koncertjére (1855. december 2., 16., 30. és 1856. február 17., március 2.)¹⁶ majdnem az összes helyet előre kibérelték. Az érdeklődés olyan nagy volt, hogy pl. az el-

⁹ „Reméljük, hogy a rendező választmány jövő előadásiban nem fog egészen megelégedezni a magyar zenéről? Vagy ez nem való philharmoniai hangversenyekbe?...” (Divatesarnok. 1853. november 24. 68. sz. 1381. old.)

¹⁰ *Isoz Kálmán*: A Filharmóniai Társulat. In: A magyar muzsika könyve. Szerk.: Molnár Imre. Bp. 1936. 90. old.

¹¹ A belépti díjakat ld. az 1853. november 20-i koncert plakátján (eredetije pl. a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán látható). A koncert jövedelmének egyötödét a Múzeumkert javára, négyötödét pedig az 50-60 tagból álló zenekar és a vendégművészek tiszteletdíjára fordították.

¹² *d'Isoz* i. m. 56-57. old.

¹³ *d'Isoz* i. m. 50. old.

¹⁴ *Gál György Sándor*: Hazám, hazám, te mindenem. Erkel Ferenc életrajza. Bp. 1963. 376., 381. old.

¹⁵ Erkel 1855. március 28-án fordult Kubinyi múzeumigazgatóhoz a következő kéréssel: „A víz által károsult gyulaiak, földieim javára, folyó év április 1-én egy jótékony czélú philharmoniai hangversenyt ohajtván adni: eszedem, kegyeskedjék e napon hét órára a museumi termet átengedni.” (OSZK Kézirattár. Zenei levelek. Fond XII/277. – jelenleg a Liszt Ferenc Múzeum kiállításán. Faksimilejét ld. *d'Isoz* i. m. 56 és 57. old. között.) A koncertet végül is április 15-én tartották meg (Budapesti Hirlap. 1855. április 17. 697. sz. 3855. old.).

¹⁶ Délibáb. 1855. november 25. 24. sz. 292. old.

ső hangversenyt – a korabeli tudósítás szerint – ezer ember hallgatta végig, ami a terem túlszűfölését jelentette.¹⁷ Az öt említett koncerten kívül a Filharmonikusok Erkel Ferencel az élükön a zenede növendékeinek közreműködésével még egy hangversenyt adtak a múzeum termében 1856. január 27-én, mégpedig Mozart születésének 100. évfordulója alkalmából. A zenei ünnepen természetesen csak a nagy zeneszerző műveit játszották, a befolyó jövedelmet pedig jótékony célra, „a magyarországi szegény zeneművészek gyámolítására” fordították.¹⁸ Az évadzáró koncertjének befejezése után Kubinyi Ágoston a rendező választmány tagjait fényes lakomán látta vendégül, melyen több más író és művész is megjelent. Az esemény ünnepélyességét emelte, hogy a vacsorának helyet adó teremben kifüggesztették a néhány nappal korábban a múzeumnak ajándékozott Giergl Alajos által festett Erkel-portrét.¹⁹

Az ezekben az években a múzeum közelében, a Magyar utca 1-ben lakó Erkel minden bizonnyal nemcsak saját koncertjeire járt a Nemzeti Múzeumba, hanem másokéin is megfordulhatott, mint hallgató. Az egyik fennmaradt múzeumi (könyvtári) vendégkönyv tanúsága szerint Erkel Ferenc ott volt, amikor barátja és pályatársa, Liszt Ferenc az „Esztergomi mise” nyilvános próbáját tartotta (vezényelte) a múzeum dísztermében, 1856 augusztusában.²⁰

Erkel Ferenc.
Györgyi (Giergl) Alajos olajfestménye, Buda, 1855.
(Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Az 1857-es évadban már a hanyatlás jelei is mutatkoztak, amely főként abból adódott, hogy a zenekar nem mindig tartott elég próbát, ami aztán egyes darabok előadásánál észrevehetővé vált. Ez hamarosan meg is bosszulta magát, mert a műértő közönség az 1857–58-i évadra már alig váltott bérleteket, úgyhogy a rendező bizottság már a második hangverseny (1857. december 13.) után kénytelen volt a Helytartósághoz fordulni és a teremdíj egy részének elengedését kérni. Ettől kezdve egészen 1875-ig, amikor Erkel Sándor alatt a Társaság újjászületett, az egyes évadokat a szélsőségek jellemezték: vagy tele volt, vagy kongott a terem, sőt 1861–64-ben egyáltalán nem tartottak koncertet a filharmonikusok.²¹ Természetesen ez nem jelentette azt, hogy ne lettek volna ezek az évek is fontosak, vagy ezen idő alatt ne nyújtott volna jelentőset az együttes. Erkelék a klasszikusok (Mozart, Beethoven) mellett egyre többször játszottak kortárs darabokat, elsősorban Lisztől, Wagnertől és Berlioztól. Utóbbi Rákóczi-indulóját az 1859–60-i évad mindhárom hangversenyén előadták akkora sikerrel, hogy a zenekarnak minden alkalommal ismételnie kellett. A tapsvihár, a siker persze nemcsak Berlioznak és Erkel zenekará-

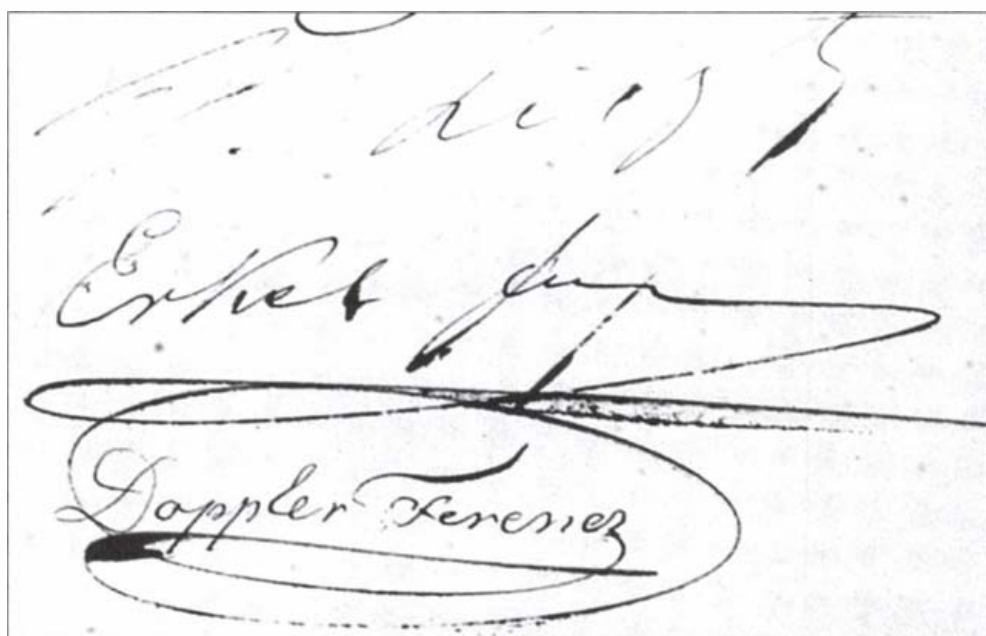
¹⁷ *d'Iszo* i. m. 57. old. A szám egy kicsit túlzónak tűnik, a 600-700 fő látszik reálisnak, 500 ülőhelynél több ugyanis a karzatokkal se férhetett el.

¹⁸ Délibáb. 1856. január 27. 4. sz. 47. old.

¹⁹ Divatcsarnok. 1856. március 10. 14. sz. 272. old. A festményt gr. Pejacevich János adományozta a múzeumnak (Délibáb. 1856. márc. 2. 9. sz. 111. old.).

²⁰ „A Széchényi-Országos Magyar Könyvtár Főrendű Vendégeinek” c. vendégkönyv (1852-1981), OSZK Kézirattár Fol. Hung. 3532 12a. fol. A nyilvános nemzeti múzeumi próbából kettőt is tartottak, az első augusztus 26-án, a másodikat két nappal később. Erkel, valamint Liszt és Doppler Ferenc dátum nélküli vendégkönyvi aláírása valószínűleg az első próba napjáról való. A próbákról ld. Hölgylutár. 1856. augusztus 27. 197. sz. 805. old., 1856. augusztus 29. 199. sz. 813. old.; Budapesti Hírlap. 1856. augusztus 17. 198. sz. 2. old., 1856. augusztus 29. 200. sz. 2. old.

²¹ *d'Iszo* i. m. 58. old. Ez nem jelentette azt, hogy mások ne tartottak volna kisebb-nagyobb koncerteket a múzeumban.

Vendégkönyvi bejegyzés Liszt, Erkel és Doppler kézjegyével (Magyar Nemzeti Múzeum)

nak szólt, hanem egyúttal az abszolutizmus időszakában elfojtott nemzeti érzés kitörése is volt.²² (A nemzeti öntudat ezekben a hónapokban a Kazinczy Ferenc születésének 100. évfordulója alkalmából tartott ünnepségeken nyilvánult meg a legjobban. Erkel Himnuszát ettől kezdve éneklik ünnepi alkalmakkor.) A Rákóczi-indulóval kapcsolatosan d'Isoz Kálmán neves zenetörténészünk jegyzi meg, az hogy az induló világhírű lett, elsősorban Erkelnek köszönhető, mert ő ismertette meg azt Liszttel és Berliozsal is.²³

A következő 1860–61-i évad múzeumi filharmonikus hangversenyei közül az 1861. január 6-át kell kiemelnünk, ez alkalommal hangzott ugyanis fel először nyilvánosan Erkel új nagy nemzeti operája, a Bánk bán, illetve a hangverseny jellege és időbeli behatároltsága miatt annak csak egy részlete. A Bánk bán 1860 végén már készen volt, és elkezdődtek az opera próbái is a Nemzeti Színházban.²⁴ Minden bizonnyal sokan megkeresték Erkel azzal a kéréssel, amit a Zenészeti Lapok munkatársa a következőképpen fogalmazott meg: *A philharmoniai hangversenyekről eszünkbe jut azoknak lelkes, s kitünő igazgatója Erkel Ferenc, ki mint a nem sokára színre kerülő „Bánk bán” magyar dalmű szerzője, nagyon üdvös dolgot cselekednék s leköteleznék a magyar zene iránt lángoló közönséget, ha addig is, míg műve előadatik, a jövő philharmoniai előadásokban valamit bemutatna e várva várt dalműből. Ha ezt a maga idejében az „Észak csillagával” s „Dinoráhhval” tehette, úgy azt hisszük még inkább teheti egy olyan művel, mely a magyar közönséget okvetlen jobban, s melegebben érdekli mint a nevezett két idegen dalmű. Ajánljuk ez indítványt komoly figyelmébe.*²⁵ Erkel figyelembe vette az „indítványt”, illetve engedett

²² A Növilág pl. így írt az induló sikeréről: *„A Rákóczi-induló miatt különösen kedves filharmoniai hangversenyek harmadikának is oly nagy és lelkesedett közönsége volt, mint már megszoktuk. A Rákóczi-indulót háromszor ismételte meg a közlekedés, melyről egyáltalán nem volt csoda, hogy melegeivel a zenészeket is megszállta, ezek is – kik hangszereik miatt tehetők – állva adták elő e mennyei ihletéssel írt művet. Nem bir arról eleget beszélni, ki egyszer hallotta, s a hangversenyek e szakában valóban csak róla lehet hallani mindenütt, mint a saison zene-arszlánáról. Természetes tehát, hogy mai hirrovatunkat mi is ez indulóval kezdtük.”* (Növilág. 4. évf. 1860. január 15. 3. sz. 42. old.) Nemzeti hagyományaink felé fordulásnak nagyon fontos zenei eseménye volt Suck Andrásnak, a Nemzeti Színház zenészeinek első tárogató-hangversenye 1859. december 8-án, a Nemzeti Múzeum dísztermében (a koncertről ld. pl. Vasárnapi Ujság. 1859. december 18. 51. sz. 609. old.).

²³ d'Isoz Kálmán: Erkel és a szimfonikus zene. In: Erkel Ferenc emlékkönyv. Szerk.: Fabó Bertalan. Bp. 1910. 129. old.

²⁴ „Erkel befejezte „Bánk bán” operáját. A színháznál már (!) szerepezik.” (Növilág. 1860. december 9. 50. sz. 797. old.)

²⁵ Zenészeti Lapok. 1860. december 26. 13. sz. 103. old.

a nagy nyomásnak és beillesztette filharmoniai hangversenyének műsorába. Még egy indítványt elfogadott, melyet Mosonyi Mihály tett nem sokkal korábban,²⁶ és zenekari hangszerként alkalmazta a cimbalmot, először a magyar zenetörténetben. A cimbalmos pedig nem volt más, mint Erkel Ferenc Sándor nevű fia.²⁷ A zenetörténeti jelentőségű koncerten a Bánk bából a Tisza-parti jelenet hangzott el, melyben Melinda szerepét Hollósy Kornélia énekelte nagy sikerrel. A sajtó lelkes és elismerő hangon írt a darabról és annak szerzőjéről: volt olyan írás, mely az opera eredetiségét dicsérte és volt olyan is, melyben az újságíró megjegyezte, hogy a „Hunyadi László” szerzőjét a „Bánk bán” írója bizony el fogja homályosítani.²⁸ Az opera díszbemutatóját két hónappal később, 1861. március 9-én tartották a Nemzeti Színházban.

Az 1861. március 17-i évadzáró előadás után filharmonikus hangversenyeket sokáig, egészen 1864 végéig nem rendeztek. A hosszú szünet után Erkel zenekara 1864. december 18-án lépett fel újra, mely arról lett nevezetes, hogy ezen játszottak először az új, mély *a*-ra hangolt fa- és rézfúvó hangszereken. A következő 1865. január 6-i hangverseny pedig azért vált emlékezetessé, mert ez lett a filharmonikusok múzeumi búcsúkoncertje, mivel a rendező bizottság úgy döntött, hogy a zenekar következő fellépését már az időközben felépített Vigadó épületében tartja meg. Erkel Ferenc 1865. március 25-én vezette először új otthonában társulatát.²⁹ Utoljára 1871. március 26-án vezényelte a Filharmonikusokat a Tudományos Akadémia dísztermében megrendezett jótékonyági koncerten, melyen Liszt Ferenc és Volkmann Róbert is megragadta a karmesteri pálcát. Ezt követően már csak azon a hangversenyen lépett fel, melyet a Filharmoniai Társaság rendezett 80. születésnapja alkalmából 1890. november 7-én. Utolsó előadásán nemcsak karmesterként szerepelt, hanem zongoraművészként is, eljátszva kedvelt darabját, Mozart d-moll zongoraversenyt.³⁰

Erkel Ferenc 1893-ban bekövetkezett halála után 11 évvel, 1904-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba, illetve annak könyvtárába került szellemi hagyatéka: levelezése, saját kezű partitúrái, kottagyűjteménye. Ez a hatalmas kéziratok gyűjtemény lett az alapja a „Zenei levelek” c. kéziratári iratgyűjteménynek (fondnak), de az Erkel-hagyaték hívta tulajdonképpen életre az adományozás után 20 esztendővel, az 1920-as években a Zeneműtárat is az Országos Széchényi Könyvtár keretein belül. A hagyaték Erkel születése 100. évfordulójának évében már kutatható volt (Vértesy Jenőnek köszönhetően).³¹ Emellett Erkelnek 1904-ben még néhány személyes tárgya is bekerült a múzeum Érem- és Régiséggyűjteményébe. Ezeket a tárgyakat, egészen pontosan 5 db tárgyat (két karmesteri pálcát, egy babérkoszorúról való lantot, egy díszlátat és kancsót és egy asztaldíszet) a Nemzeti Múzeum az örökösöktől vétel útján szerezte meg.³²

Az Erkel vezetésével létrejött filharmonikus zenekar *Budapesti Filharmoniai Társaság* néven ma is működik. Magyarország legrégebben működő zenekara jelenleg a 158. évadánál tart. Első otthona, hangversenyeinek első befogadója a Magyar Nemzeti Múzeum volt. Ennek köszönhető, hogy Erkel Ferenc és a Nemzeti Múzeum kapcsolata a magyar zenetörténet fontos, említésre és emlékezetre méltó része lett.

Debreczeni-Droppán Béla

²⁶ Mosonyi Mihály: Egy szó a cimbalom érdekében. In: Zenészet Lapok. 1860. november 7. 6. sz. 45-46. old. (Vö. Hölgyfutár. 1860. november 12. 136. sz. 1077. old.) Mosonyi Mihály G. (1815–1870): kiváló magyar zeneszerző és zeneíró, akinek halálára Liszt gyászzenét írt. Mosonyi Széchényi István halálára írt „Gyászhangok” c. művét a Társulat 1860. december 16-i, „Ünnepi zenéjét” 1861. január 6-i hangversenyen mutatták be először (Szabolcsi Bence-Tóth Aladár: Zenei Lexikon. II. köt. G-N Bp. 1965. 637. old.)

²⁷ Mosonyi a következőképpen dicsérte a fiatal cimbalmost már az opera díszbemutatója után: „A cimbalom is – mely mint zenekari hangszer e dalműben szerepelt legelőször – különös figyelmet érdemel, mert kibizonyul, hogy azzal nem mindennapi hatást lehet előidézni. E hangszer kezelhetése sokkal nehezebb mint sokan talán képzelik s sok időre van szükség míg valaki csak tőrhetőleg is begyakorol rajta valamit. A fiatal Erkel Sándor (Erkel Ferenc ifjabbik fia) kevés idő alatt sajátította az ahoz megkívántató ügyességet, s már a vele tett első kísérlet után is reményelhetjük, hogy idővel e hangszer méltó helyet fog elfoglalni a nemzeti színház zenekarában.” (Mosonyi Mihály: Bánk bán. In: Zenészet Lapok. 1861. március 27. 26. sz. 204. old.)

²⁸ Hölgyfutár. 1861. január 8. 4. sz. 31. old., Zenészet Lapok. 1861. január 9. 15. sz. 119. old.

²⁹ d'Isos i. m. 62. old.

³⁰ Csuka Béla: Kilenc évtized a magyar zeneművészet szolgálatában. Bp., 1943. 7. old.

³¹ Isos Kálmán: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. VI. Zenei kéziratok jegyzéke. I. köt. Zenei levelek. Bp., 1924. V. old.

³² Három nemzedék ereklyetárgyai. Bp., 1988. 124–125. old. (tárgyleírások) A Nemzeti Múzeumba került tárgyakat Erkel működése során kapta ajándékba.